

REFLEK- S(ION)ER FRA DEN KOLDE KRIG

Af Poul Villume

Anmeldelse af:

Lars R. Møller: *Operation Hurricane. Efterretningsvirksomhed før og nu.* Høst & Søn 2000. 496 sider. ISBN 87-14-29571-7

Gerhardt Eriksen: *Erik Seidenfaden. En biografi.* Spektrum 2000. 362 sider. ISBN 87-7763-224-9

Henning Gottlieb: *I Kronens tjeneste. Politiske erindringer.* Forum 2001. 345 sider. ISBN 87-553-3051-7

De tre bøger, som her skal omtales, tematiserer dansk sikkerhedspolitikshistorie under den kolde krig ud fra tre helt forskellige synsvinkler og metoder – (efterretnings)officerens, journalistens og diplomatens. To af bøgerne har et delvis biografisk eller selvbiografisk indhold.

Det gælder ikke den første bog, oberst *Lars Møllers* om efterretningstjenesternes virke “før og nu”, men med hovedvægten på overvågningen udadtil og indadtil under den kolde krig i hhv. USA, Sovjetunionen og – især – Danmark. Bogens mest informative afsnit er gennemgangen af, hvad man kunne kalde efterretningsvirksomhedens ABC siden Anden Verdenskrig, efterretningstjenesternes historie, opbygning og metoder. Disse kapitler bærer da også præg af det, der på godt og ondt er grundlaget for dem, nemlig forfatterens egne lektioner på forsvarsakademiet. Læsere med kendskab til emnefeltet og den omfattende og nuancerede, historiske litteratur på området vil dog finde fremstillingen temmelig overfladisk og énøjet. Forfatteren oplyser i forordet, at han under arbejdet med bogen “efterhånden (har) læst en del litteratur” – men en række centrale, især engel-saksiske og skandinaviske arbejder glimrer ved deres fravær.

Herudover er det er en bog med gennemført høj, polemisk – men argument- og dokumentationsfattig – cigarføring. Når talen falder på 1980ernes “fodnotepolitik” og fredsbevægelser – og det gør den over mange sider – findes hele det velkendte udtræk: fredsbevægelserne omtales uden nærmere bestemmelse, dvs. uden nogen sondring mellem den DKP-styrede, Sovjet-følgagtige fraktion og de uafhængige bevægelser, som kritiserede atompolitikken i både Øst og Vest, som stod i kontakt med oppositionelle bevægelser i Østeuropa, og som derfor af STASI og KGB blev mistænkt for at være CIA-agenter. “Fredsbevægelsen” var iflg. forfatteren i bedste fald nyttige idioter for Kreml, i værste fald direkte betalte agenter, og de få af oberst Møllers (unavngivne) officerskolleger, som iflg. for-

fatteren delte denne bevægelses kritik, “solgte deres sjæl”, mener han – dog mest ud fra jagt på magt og “personlige hævnmotiver”(!).

Mistænkeliggørelsen via antydninger rammer (også unavngivne) socialdemokratiske ledere endnu hårdere: iflg obersten var fem fremtrædende socialdemokrater alle “med til at dreje den socialdemokratiske kurs bort fra NATO-alliancen og over i Sovjetunionens lejr”. Og i bogens sidste afsnit stiller Møller tre retoriske spørgsmål om “vores topsocialdemokratiske politikeres” sikkerhedspolitiske ageren i 1980erne – var de “naive”, “kyniske” – eller “landsforrædere”, som “bevidst lokkede svage opportunistiske medløbere ind på en politik, der kunne have medført, at Danmark var blevet smidt ud af NATO og måtte tilslutte sig den socialistiske lejr bag jerntæppet”? Man forstår, at svaret nærmest er et trefoldigt Ja.

Med et så mildt sagt bredtfavnende truselsbillede er det desto mere tankevækkende, at bogen, som Weekendavisens akademiske anmelder kaldte “overbevisende” og “fremragende”, stort set ikke kommer ind på hele debatten gennem årene om nødvendigheden af demokratisk kontrol med efterretningstjenesternes – selvsagt nødvendige – overvågning indadtil af visse enkeltpersoners og grupper mulige, voldelige trusler mod stat og samfund.

Som elementært opslagsværk om efterretningsarbejdets teori og praksis gennem tiderne er bogen acceptabel. Som historisk værk om aspekter af dansk sikkerhedspolitik under den kolde krig er den ubrugelig, men næppe skadelig – dertil er oberstens verdensbillede for bastant sort-hvidt og hans debatniveau for underlødigt. For meget løst krudt.

Anderledes værdifuld er redaktør og (presse)historiker *Gerhardt Eriksens* biografi om Erik Seidenfaden, fra 1930’erne og frem til slutningen af 1970’erne en af Danmarks mest markante og skarpe udenrigsjournalister. Krydret med mange karakteristiske erindringsglimt og sigende anekdoter giver bogen som helhed et godt, detaljeret og veldokumenteret billede af Seidenfadens meningsdannen-

de og analytiske indsats som reporter og redaktør med sikkerheds- og udenrigspolitikken som kernestofområde, lige fra de første kritisk advarende artikler om det nazistiske styre i Tyskland, over frontberetninger fra Den spanske Borgerkrig og reportager fra europæiske brændpunkter ved udbruddet af Anden Verdenskrig, til den journalistisk og politisk vigtige lederpost ved Dansk Presse Tjeneste i Stockholm i slutningen af krigen, og fra 1946 som chefredaktør ved dagbladet Information, hvor han var pennefører for det gamle modstandsblads betydningsfulde NATO-protagonistiske engagement frem til 1960erne, hvorefter Seidenfaden – tildels i protest mod avisens gradvis mere NATO-kritiske linie – fortrak til posten som korrespondent i Paris.

Det kan måske også være fristende således at gøre Erik Seidenfaden til en af de (få?) “positive helte” (prof. Bent Jensen), som ikke blot – i tide – trodsede både Hitler-Tyskland og det stalinistiske Sovjetunionen, men som også til enhver tid var urokkelig i sin opbakning bag NATO-linien og Danmarks fulde medlemskab af alliancen og nådesløs i sin afklædning af skeptikere og modstandere af Atlantpagt-politikken. Gerhardt Eriksens ellers meget omhyggelige og omfattende udvalg og udpluk af Seidenfadens artikler fra koldkrigsårene afspejler, at også han i nogle tilfælde er faldet for denne fristelse. Herved skygges for den kendsgerning, at Erik Seidenfaden åbenbart var for vidende og for skarptseende til i enhver given situation at kunne – eller ville – spille denne rolle rent (også selv om mere taktiske overvejelser i retning af bevidst – overdreven – egen NATO-kritik til neutralisering af neutralisterne rigtignok ikke var ham helt fremmed).

Eriksen går således uden om nogle bemærkelsesværdige (leder)artikler i Information fra 1950erne, hvor Seidenfaden f.eks. ubarmhjerligt ålede udenrigs- og sikkerhedspolitisk uvidende og ja-sigende danske journalisters dækning af NATO-politikken (ved i hvert fald én lejlighed roste Seidenfaden sardonisk “Land & Folk”s reporter som eneste undtagelse!), eller hvor han spidde udenrigsministe-

rielle embedsmænds overdrevne hang til hemmelighedskræmmeri i NATO-sager.

Og selv om Eriksen rigtigt nok omtaler Seidenfadens syleskarpe kritik af både McCarthyismen og af USAs udenrigsminister John Foster Dulles' dogmatiske anti-kommunisme, er det ikke retvisende, når Eriksen (s. 228) nærmest fremstiller Seidenfaden som en i forhold til radikale og andre skeptikere stålsat tilhænger af det amerikanske ønske om fredstidsbaser i Jylland i 1952-53. Kort efter præsidentvalget i USA i november 1952, som general Eisenhower og hans designerede udenrigsminister Dulles vandt på urovækkende offensiv retorik over for Østeuropa om "befrielse" og "tilbagerulning", var Seidenfaden tilsyneladende på denne baggrund med til direkte at påvirke den socialdemokratiske oppositionsleder Hans Hedtoft – som Seidenfaden stod i ganske nær kontakt med – til at få VK-mindretalsregeringen til at opstille så skrappe (hemmelige) betingelser for amerikanske flystyrkers eventuelle stationering i Danmark, at en sådan nærmest på forhånd blev udelukket. Hedtoft delte Seidenfadens bekymring for Dulles.

Disse kritiske bemærkninger bør dog ikke overskygge, at Gerhard Eriksen med sin bog har sat et nyttigt minde over en af dansk udenrigsjournalistikens betydningsfulde navne i det 20. århundrede.

Det er ikke hverdagskost, at tidligere højtstående udenrigs- eller statsministerielle embedsmænd skriver politiske erindringer, således som *Henning Gottlieb* har gjort det i "I Kronens tjeneste". Men lad det være sagt straks, at det set fra en historikersynsvinkel er en god gerning. I 40 år, fra 1950erne til 1990erne, var Gottlieb i varierende sammenhænge med til at analysere og rådgive skiftende stats- og udenrigsministre om landets sikkerhedspolitiske kurs mellem Øst og Vest.

Selv om Gottlieb (naturligvis) ikke afslører nogen statshemmeligheder i bogen, er den på flere måder udbytterig og tankevækkende læsning for alle, der interesserer sig for Danmarks nyeste udenrigspolitiske historie. Gottlieb er – og var – nemlig en selvstændigt re-

flekterende embedsmand, som endda også fik lov til at spille en forholdsvis "fritsvævende" rolle som ministeriel konsulent og som samtalepartner – ikke blot for danske ministre, men også og måske ikke mindst for en lang række østeuropæiske og sovjetiske diplomater gennem årene. En række af sådanne "Øst-Vestsamtaler" under fire øjne (ofte bekvemt henlagt til mangelstjernerede restauranter i den Indre By) refereres i relevante uddrag i bogen, og det er spændende at følge, hvorledes Gottliebs billede af modparternes syn gradvis synes at ændres eller nuanceres, samtidig med at hans egne grundlæggende værdipræmisser naturligvis forbliver urokkelige.

Noget tilsvarende formodes at være foregået på den anden side af bordet, og denne gensidige fortroliggørelsesproces var netop et af hovedformålene med øvelsen, som var en væsentlig, integreret del af dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik fra 1960erne til 1980erne: på tværs og trods af alle forskelligheder og modstående interesser at finde en fælles minimumsplatform, dikteret af det fællesmenneskelige ønske om at undgå en meningsløs og altødelæggende militær konflikt mellem Øst og Vest, eventuelt forårsaget af misforståelser fostret af gensidig mistillid og mangel på kendskab til modpartens tankesæt.

Gottlieb nævner det ikke udtrykkeligt, men i visse sammenhænge spillede Danmark på denne vis en direkte rolle som fortrolig diplomatisk formidler i den begyndende afspændings- og normaliseringsproces mellem Øst og Vest, f.eks. sidst i 1960erne mellem den polske og den vesttyske regering, som på daværende tidspunkt endnu ikke var på officiel talefod – en kontaktformidling, som begge parter via de diplomatiske kanaler udtrykkeligt takkede den danske regering for at have etableret.

I interessant modsætning til oberst Møllers og, omend mindre skingert, også Erik Seidenfadens stejle afvisning af fredsbevægelsernes (vel at mærke de uafhængiges) kritik af den gensidige Øst-Vest-atomoprustning siden 1960erne er Gottlieb mindre skråsikker. Han fandt, at der bag russernes "ulidelige propa-

ganda og ideologi” også lå “ærlig angst og bekymring” (s. 137), og man – dvs. folk som Gottlieb selv – “kunne ikke være helt døv over for videnskabsmændenes indtrængende advarsler og de omsiggribende anti-atomkampagner” (s. 329), vel også fordi strømmene af litteratur om (atom)strategiske studier i anden halvdel af århundredet udviklede “en formelig skolastik på dette felt” (s. 251); ja, Gottlieb skriver ligefrem som en slags konklusion i denne forbindelse: “Måske er det også tvivlsomt, hvor fast vi spillere dengang egentlig troede på gyldigheden af vore egne forestillinger” (s. 301).

Det skal være usagt her, om de antydninger af konservativ kulturpessimisme, som skinner igennem hos forfatteren, og som stedvis kan

få et anstrøg af kynisme eller resignation (jvf. f.eks. hans udtalte skepsis over for den parlamentarisk-demokratiske styreform (s. 120 og 124)), er påvirket af de stofområder, han har været beskæftiget med i sin embedsmandskarriere. Men givet er det, at i tider som disse, hvor det pludselig synes at være blevet den konventionelle historiske visdom, at den danske – og vestlige – afspændingspolitik under den kolde krig var ensbetydende med en priggelse af de undertrykte befolkninger i Øst, har Henning Gottlieb med disse “politiske erindringer” leveret et højst tiltrængt, stimulerende og bemærkelsesværdigt bidrag til den danske samtidshistoriske og sikkerhedspolitiske erindringslitteratur.